

Aspekt und Tempus in nordslavischen Witzen

Tilman Berger (Tübingen)
Hamburg, 12. September 2013

Einige Beispiele zur Einleitung

- Новый русский *покупает* замок. Продавец *говорит*: «Это очень старинный замок, первая половина 16 века». – «Слушай, мужик, – *говорит* новый русский, – а где же вторая половина?»
  - Do Radkiewicza, szefa bezpieki, *przychodzi* urzędnik i *wręcza* mu pismo z dymisją.
    - Co to jest? – *pyta* Radkiewicz.
    - Rachunek za Światło.
  - *Přijde* Arab do masny, *pozdraví* a prodavač *povídá*: „Salám a co?“
  - Po Tichom oceáne *sa plaví* loď. Jeden z pasažierov *ukazuje* na otrhaného muža, ktorý poskakuje na neďalekom ostrove a máva rukami. *Pýta sa* kapitána:
    - Kto to je?
    - Netuším, ale kedykoľvek tadiaľto ideme tak má obrovskú radosť...
-

Erster Befund

- die Witze werden in der Regel im (historischen?) Präsens erzählt, wobei im Russischen und Polnischen nur imperfektiver Aspekt verwendet wird, im Tschechischen und Slovakischen aber auch perfektiver Aspekt möglich ist
  - vgl. auch die folgenden Äußerungen in der Literatur zu Witzen:
    - В нем [d.h. в анекдоте] почти исключительно используется настоящее время глагола... (Šmeleva/Šmelev 2002, 33)
    - ähnlich Esvan (2006, 243)
-

Weitere Beispiele

- Рабиновича *послали* в заграникомандировку в капстрану. Оттуда он *прислал* телеграмму: «Я выбрал свободу». *Созвали* партсобрание, чтобы заклеить Рабиновича и сделать оргвыводы. Вдруг в середине собрания *входит* Рабинович! Немая сцена.
    - Мне было интересно, – *говорит* Рабинович, – как вы поймете мою телеграмму?
  - Za hlbokého socializmu *odlietalo* ruské komando do Afganistanu. Veliteľ im počas letu *hovorí*:
    - Za každú odseknutú hlavu Afgánca, ktorú mi prinesiete ukázať máte fľašu vodky!Lietadlo *pristalo* a ešte pilot ani *nevypol* motory, keď vojaci povyskakovali von a rozbehli sa do terénu.
O pol hodinu *sa vracajú*, každý má po 2 hlavy v rukách a 2 pod pazuchami.
Veliteľ *hovorí*:
    - Oceňujem vašu snahu, ale toto bolo len medzipristátie v Kijeve...
-

Fragestellungen

1. Vorbemerkungen zum Untersuchungsgegenstand und den Korpora
  2. Welche Art von Präsens liegt hier vor?
  3. Unter welchen Bedingungen wird im Tschechischen und Slovakischen das perfektive Präsens verwendet?
-

Vorbemerkungen zum Untersuchungsgegenstand und den Korpora

- Untersuchungsgegenstand ist ausschließlich die Autorenrede in Witzen, im Wesentlichen nur Hauptsätze
  - verwendete Korpora:
    - *1001 избранный советский политический анекдот* (im Internet weit verbreitet)
    - (Шмелева, Е.Я./Шмелев, А.Д.: *Русский анекдот. Текст и речевой жанр*. Москва 2002.)
    - *Humor polski*. Hrsg von Ewa Rychlewska. Poznań 2008.
    - *Špalíček dobrých českých vtipů I*. Praha 2005.
    - slovakische Witzseite <http://vtipy.topindex.sk/>
  - bisher vor allem zu Beispielsuche verwendet, Fernziel ist aber die Quantifizierung von Belegen (im vollen Bewusstsein aller damit einhergehenden Probleme)
-

Welche Art von Präsens liegt hier vor?

- bisher nur relativ wenig Literatur gefunden – Witze sind offenbar in „seriösen“ linguistischen Untersuchungen nicht beliebt
  - für das Russische ausführliche Angaben bei Šmeleva/Šmelev 2002
  - für das Tschechische kurze Angaben bei Esvan 2006, im Abschnitt „Prézens synoptický“
-

Šmeleva/Šmelev zum Tempusgebrauch in russischen Witzen

- die häufige Verwendung des Präsens wird folgendermaßen erklärt:
  - „Эта особенность связана с близостью анекдота народному театру: используя так называемое «настоящее изобразительное», рассказчик представляет действие как бы разворачивающимся в данный момент перед глазами зрителей.“ (Šmeleva/Šmelev 2002, 32)
- dies unterscheidet Witze von unterhaltsamen historischen Erzählungen („«анекдоты» в старом смысле слова“), in denen das Präteritum verwendet werde
- neben dem Präsens kommt auch das perfektive Präteritum in resultativer Bedeutung vor
  - „При этом выбор между двумя возможными зачинами: *Приходит муж домой с работы и видит...* и *Пришел муж домой с работы и видит...* – определяется выбором между двумя «режиссерскими» решениями. При первом из них слушатели анекдота как бы видят мужа, возвращающегося домой с работы, открывающего дверь, входящего в квартиру и видящего...; при втором – они сразу представляют себе сцену: мужа, только что вернувшегося домой с работы и видящего...” (Šmeleva/Šmelev 2002, 33)

Esvan zum Tempusgebrauch in tschechischen Witzen

- Witze werden kurz im Abschnitt „Prézens synoptický“ behandelt (Esvan 2006, 243)
  - laut Esvan handelt es sich um eine Art des Erzählens, in der die Realität der Handlungen überhaupt nicht simuliert wird; das Genre beruhe auf einfachen Sujets, die man immer wieder erzählen kann, ohne reale oder fiktive Grundlage.
  - „Příklady vtipů lze najít v korpusu SYN2000 prostým vyhledáváním vět se slovesem v přítentu vedle substantiv v nominativu jako *policajt*, *tchyně* apod., která jsou, jak známo, prototypické postavy žánru“.
-

Kurz zum Typus des Präsens

- Das «настоящее изобразительное» nach Šmeleva/Šmelev ist ein Begriff aus der Akademiegrammatik von 1980 und wird hier als Spezialfall des aktuellen Präsens gewertet:
    - «Изображается картина или сцена; действия предстают перед взором автора, однако они не связаны непосредственно с моментом речи.»
  - Das „synoptische Präsens“ bei Esvan ist typisch für Inhaltsangaben, Drehbücher, (Witze) und Regieanweisungen, also das was Galton (1976) „praesens scenicum“ nennt und was auch Dickey getrennt vom historischen Präsens betrachtet (2000, 155).
  - Wiemer (1999) spricht ebenfalls vom „szenischen Präsens“ bzw. der Mauerschau.
  - Dickey (2000, 156) sieht eine Skala vom historischen Präsens über die Regieanweisungen zum Koinzidenzfall.
  - Unterschiede in der Aspektverwendung eher unklar und hier zu vernachlässigen!
-

Verwendung des perfektiven Aspekts im Tschechischen

- *Naskočí* policajt do tramvaje a *zařve*: „Sledujte ten taxík!“
- *Přijde* policajt k doktorovi, že ho strašně bolí břicho. Doktor ho *prohlídne* a *předepíše* mu čípky. Policajt *přijde* domů a čípky *sní*.
Druhý den je u doktora s ještě horšíma bolestmi, tak mu doktor *předepíše* ještě silnější čípky.
Přijde domů a celá věc se znovu opakuje.
Když jde k doktorovi už po pátý, je to doktorovi nějaký divný a *spustí* na policistu...
- Jde policajt po chodníku a na něm leží opilec. Ten se *probere* a říká mu...
- Povídá manželka kasaře svému muži...
- folgt im Wesentlichen denselben Prinzipien wie von Bondarko (1958, 1959) und Esvan (2000) für das historische Präsens beschrieben
  - perfektiver Aspekt für Ereignisse, die aufeinanderfolgen
  - imperfektiver Aspekt für Verläufe und wiederholte Ereignisse
  - Verba dicendi stehen fast immer im imperfektiven Aspekt

Slovakische Beispiele

- *Príde* podnapitý študent na skúšku z chémie. *Vytiahne* si otázku: "Rozdelenie sacharidov".
Sadne si a *napíše*:
    - Kryštálový a práškovýPapier *odovzdá* skúšajúcej profesorky. Tá mu na to *povie*:
    - Keď napíšete ešte jedno, blbšie rozdelenie, tak dostanete skúšku.Študent si kľudne *sadne* a *napíše*:
    - Vanilkový a škoricový...
  - Koktavý muž *príde* v noci do lekárne a *zaklope* na okienko. *Otvorí* mu ospalý lekárnik a pýta sa:
    - Čo chcete?Koktavý chce požiadať o Hyperol a tak hovorí:
    - hip hip...Lekárnik ho *preruší*:
    - ...hurá! A zavrie okienko.
-

Unter welchen Bedingungen wird das Präteritum verwendet?

- laut Šmeleva/Šmelev zu erwarten:
    - durchgehende Verwendung des Präteritums in „Anekdoten“ alten Stils
    - Verwendung des Präteritums in resultativer Funktion zu Beginn von Witzen
  - tatsächlich breitere Verwendung des Präteritums im Russischen
  - *Мать Брежнева навестила сына в Москве. Увидев его апартаменты, дорогие вещи, прислугу, гаражи, она расплакалась:*
    - Я вспомнила, сынок, семнадцатый год, и мне стало страшно: а ну как красные снова придут?
  - *Брежнев пришел в мавзолей с внуком. Внук спрашивает:*
    - Дедушка, после смерти ты здесь будешь жить?
    - Конечно, здесь.

Тут Ленин встает и говорит:

    - Что вам здесь, общежитие, ... вашу мать?!
-

Russische Beispiele (Fortsetzung)

- Рабиновича *послали* в заграникомандировку в капстрану. Оттуда он *прислал* телеграмму: «Я выбрал свободу». *Созвали* партсобрание, чтобы заклеить Рабиновича и сделать оргвыводы. Вдруг в середине собрания *входит* Рабинович! Немая сцена.
    - Мне было интересно, – *говорит* Рабинович, – как вы поймете мою телеграмму?
  - Группа туристов *осматривает* завод глиняных свистулек в Болгарии.
    - Зачем вам миллион свистулек в год? – *спросили* туристы.
  - Zusammenhang mit Texttyp eher lose
  - Wechsel ins Präsens, „wenn es spannend wird“
  - weitere Faktoren noch unklar
-

Polnische Beispiele

- Leonid Breżniew *zaprosił* swą matkę do Moskwy. Biedna babuszka *oniemiała*, patrząc na wszystkie cuda, ale gdy Breżniew – pokazując jej daczę, samochód, wreszcie Kreml, *powiedział*: „Mamasza, to moje”, *pokiwała* głową i *rzekła*: – Lonieczka najdroższy, wspaniale, że tak ci się powiodło, ale co ty zrobisz, jak przyjdą bolszewicy?
  - Babcia *przyszła* zapisać się do ZBoWiD-u. *Pytają* ją, dlaczego. [...]
  - Po wojnie do programu telewizyjnego *zgłosił* się spiker rekomendowany przez wysoko postawionego działacza partyjnego. Powołana Komisja *odrzuciła* jego kandydaturę. Oburzony działacz *żąda* natychmiastowych wyjaśnień. . [...]
  - Student na egzaminie z historii nie *potrafi* omówić różnic między stosunkami gospodarczymi i społecznymi w Polsce przed- i powojennej. Egzamin *oblał*. Po powrocie do domu ojciec *pociesza* go:
    - Raczej powinieneś się cieszyć, bo twój kolega wiedział i odpowiedział na to pytanie, ale do dziś nie wrócił do domu.
-

Weiteres Vorgehen?

- genaue Beschreibung der (wenigen) Fälle, wo der Erzähler wieder ins Präteritum wechselt
  - quantitative Untersuchung des Verhältnisses der verschiedenen Typen:
    - (1) ganzer Witz im Präsens
    - (2) Präteritum markiert Ausgangszustand
    - (3) Tempuswechsel zur Erzeugung von Spannung
    - (4) ganzer Witz im Präteritum
  - auch Experimente sind hier natürlich denkbar...
-

Tschechische Beispiele

- Bývalý britský premiér Winston Churchill *navštívil* ve svém pokročilém věku mírovou konferenci. Při oficiálním představení jednotlivých delegátů se k Churchillovi *naklonila* jeho asistentka a diskrétně *pošeptala*: „Sire, máte rozepnutý pokoloc!“
Churchill *nehnul* ani brvou a s ledovým jí na to *odpověděl*: „Klid, lady, mrtvý pták hnízdo neopouští!“
- Malíř *vymaloval* kostel a pan farář se zálibou *pozoruje* dokončené dílo. Najednou *ustrne*: „Vy jste namaloval andělovi na ruce šest prstů“ Už jste někdy viděl anděla se šesti prsty?!“
„A vy jste snad viděl někdy anděla s pěti prsty?“ *odseknul* malíř.
- Stalin si *pozval* k sobě vysoce postaveného generála a *ptá* se: „Kolik je ti let, soudruhu generále?“
„Shodou okolností,“ *blekotal* generál, „zítra mi bude šedesát.“
Stalin se *pousmál*: „Nebude!“

Slovakisches Beispiel

- Za hlbokého socializmu *odlietalo* ruské komando do Afganistanu. Veliteľ im počas letu *hovorí*:
    - Za každú odseknutú hlavu Afgánca, ktorú mi prinesiete ukázať máte fľašu vodky!Lietadlo *pristalo* a ešte pilot ani *nevypol* motory, keď vojaci povyskakovali von a rozbehli sa do terénu.
O pol hodinu *sa vracajú*, každý má po 2 hlavy v rukách a 2 pod pazuchami.
Veliteľ *hovorí*:
    - Oceňujem vašu snahu, ale toto bolo len medzipristátie v Kijeve...
-

Befund zum Tschechischen und Slovakischen

- es sind dieselben Arten von Verwendung des Präteritums und Tempuswechsel wie im Russischen und Polnischen belegt, aber mit anderer Frequenz
  - Witze, die ganz im Präteritum erzählt werden, sind selten
  - noch seltener sind Witze, wo zu Beginn ein Präteritum einen Zustand markiert
→ hier steht häufiger der perfektive Aspekt
  - Tempuswechsel zur Markierung von Spannung
  - Tempuswechsel bei Verba dicendi
-

Unterschiede zwischen den vier betrachteten Sprachen?

- Verwendung des Präteritums und Tempuswechsel im Wesentlichen unter denselben Bedingungen
  - deutlicher Unterschied in der Verwendung des perfektiven Aspekts im Präsens: im Russischen und Polnischen ausgeschlossen, im Tschechischen und Slovakischen sehr häufig
  - Besonderheit bei der Verwendung von Verba dicendi
  - mögliche Übergangstellung des Slovakischen
-

Ein letzter slovakischer Witz

- Svokra varí v kuchyni guláš. Malý kocúr sa *pritúli* k jej nohe a mňaukaním si vyprosuje kúsok mäsa.
  - Vypadni! – kričí naňho svokra a *odkopne* ho do kúta.Vzápätí **prichádza** zať z práce, *posadí* sa k stolu a svokra mu hovorí:
  - Uvarila som výborný guláš len pre teba – a naberie mu plný tanier.Skôr ako začne jesť, *pritúli* sa k nemu kocúr a prosí o kúsok mäsa. Zať mu *hodí* kus mäsa so slovami:
  - Daj si, miláčik.Kocúrik mäso *zhltne* a vzápätí leží rozpleštený na zemi a nedýcha. Zať sa *naserie* a *zakričí* na svokru:
  - Tak otráviť si ma chcela, ty krava sprostá! – a *vypáli* jej facku...Kocúr *pootvorí* očko a *pomyslí* si:
  - To máš zato, ty kurva lakomá...

Vielen Dank für Ihre Aufmerksamkeit

Prof. Dr. Tilman Berger
Slavisches Seminar
Wilhelmstraße 50
D-72074 Tübingen
tberger@uni-tuebingen.de